

Proč Hamsunův *Hlad* není naturalistický román

Martin Humpál

(Univerzita Karlova v Praze)

Přestože román Knuta Hamsuna *Hlad* (Sult, 1890) je dnes často považován za první severský, či dokonce první evropský modernistický román,¹ nebylo tomu tak vždy. Dříve ho někteří klasifikovali jako naturalistický a je to poměrně pochopitelné, protože text bezpochyby obsahuje naturalistické prvky. Nicméně fakt, že některý text obsahuje prvky určitého literárního směru, ještě neznamená, že dává smysl ho do tohoto směru řadit, rozhodující by měl být pohled na daný text jako na celek. V tomto článku uvedeme několik argumentů, proč označení „naturalistický román“ skutečné podobě Hamsunova románu neodpovídá.

Nejprve však ozřejmíme, proč lze pokoušení vidět *Hlad* jako naturalistické dílo poměrně snadno podlehnout. Román popisuje zážitky mladého muže v hlavním městě Norska Kristianii, člověka, který se snaží prosadit jako spisovatel, ale vesměs bezúspěšně. Bezejmenný protagonista žije v chudobě a o hladu, jen výjimečně se mu podaří sehnat peníze, aby vůbec přežil. Jak jeho chudoba, tak jeho hladovění jsou mnohdy popisovány poměrně detailně a s brutální otevřeností. Jako příklady uvedme tři pasáže. První z nich líčí protagonistův stav, poté co se po dlouhé době hladovění opět najedl:

Jídlo začalo působit, velmi jsem trpěl a nepodřel jsem je dlouho. Vyprazdňoval jsem ústa v každém tmavém koutě, který jsem míjel, namáhal jsem se utlumit tuto nevolnost, která mne znovu vydlabávala, zatínal jsem pěsti a chtěl jsem být otužilý, dupal jsem a zuřivě polykal, co chtělo nahoru — nadarmo! Konečně jsem zaběhl do průjezdu, nachýlen vpřed, oslepen vodou, která mi tryskala z očí, a opět jsem zvracel (Hamsun 1959, s. 145–146).

Můj ty milý bože, jak to se mnou nyní bylo špatné! [...] Prohlížel jsem před několika dny v poledne své tělo ve svém příbytku a po celou dobu jsem nad ním plakal. Nosil jsem jednu košili mnoho týdnů, byla ztvrdlá starým potem a rozedřela mi pupek; z rány vycházelo trochu krvavé vody, nebolelo to, ale bylo tak žalostné mít uprostřed břicha takovou ránu. Nevěděl jsem si s ní rady, nechtěla se hojit sama od sebe; myl jsem ji, pečlivě jsem ji utíral a zase jsem si oblékal tutéž košili. Nedalo se s tím nic dělat... (tamtéž, s. 162).

1 Viz např. Haarberg — Selboe — Aarset 2007, s. 414, nebo Brumo — Furuseth 2005, s. 131.

OPEN ACCESS

Těžce jsem hladověl a nevěděl jsem, co si mám se svou nestydatou chutí k jídlu počít. [...] Vytrhl jsem jednu kapsu z kabátu a počal jsem ji žvýkat, ostatně bez jakéhokoli úmyslu, zamračen, s očima upřenýma přímo před sebe, aniž jsem viděl. [...] Pak náhle mne napadne, abych šel do jednoho bazaru dole a dostal kousek syrového masa. [...] Když jsem přišel skoro až ke krámu s masem, zavolal jsem nahoru na schody, jako bych mluvil se psem tam nahoře, a obrátil jsem se drze na prvního řezníka, kterého jsem uviděl.

„Budte tak hodný a dejte mi kost pro mého psa!“ řekl jsem. „Jen kost; nemuší na ní nic být: jen aby něco mohl nést v tlamě.“

Dostal jsem kost, nádhernou kostičku, na které zbývalo ještě trochu masa, a zastrčil jsem ji pod kabát. Poděkoval jsem muži tak srdečně, až se na mne překvapeně podíval. [...]

Vplížil jsem se tak hluboko do uličky, jak jsem mohl, a zastavil jsem se před zchátralými vraty k zadnímu dvoru. Nikde nebylo vidět světlo, kolem mne byla pozeňnaná tma; počal jsem ohryzávat kost.

Nechutnalo to po ničem; z kosti stoupal ohavný pach staré krve a ihned jsem zvracel. Zkusil jsem to zase; jen kdybych to mohl v sobě podržet, tak by to mělo účinek; šlo o to přimět to, aby to tam dole zůstalo. Ale opět jsem zvracel. Rozzlobil jsem se, kousl prudce do masa, urval jsem kousek a násilně jsem ho spolkl. A přece to nebylo nic platno; jakmile se drobtý masa v žaludku ohřály, přišly zase nahoru. Zatínal jsem šíleně pěsti, dal jsem se do pláče bezmocností a hryzal jsem jako posedlý; plakal jsem, až kost zvlhla a zašpinila se slzami, zvracel jsem, klel a hryzal zase, plakal, jako by mi mělo srdce puknout, a opět jsem zvracel. [...] Jsem v nejprudším vzrušení myslí, dýchám těžce a hlasitě a pláči skřípaje zuby po každé, když musím vrátit tyto drobtý masa, které by mne snad mohly nasytit. Když to není nic platno, ať se snažím sebevíce, hodím kost na vrata pln nejbezmocnější nenávisti, unesen zuřivostí [...] (tamtéž, s. 168–169).

Takovéto a podobné pasáže tedy vedou některé čtenáře a kritiky k názoru, že jde o naturalistický román. Zpočátku k tomu jistě přispěl i fakt, že v druhé polovině osmdesátých let 19. století vrcholil v Norsku naturalismus, takže *Hlad* se tehdejšímu publiku mohl jevit jako relativně dobře zapadající do současné literatury tohoto ražení (jakkoliv si mnozí uvědomovali, že je přece jen v něčem odlišný). Řada soudobých skandinávských recenzí románu opravdu na spojitosti s naturalismem poukazovala.² Podobně tomu bylo v Německu, kde byl *Hlad* „nejprve mylně chápán [misinterpreted] jako výtvar pozdního naturalismu“.³ I v USA, kde konečně vyšel v roce 1920, byl dáván do souvislosti s naturalistickými díly devadesátých let.⁴ I mnohem později však někteří tvrdili, že „*Hlad* lze číst jako příklad skandinávského naturalismu pozdních osmdesátých let 19. století“.⁵ V poměrně rozsáhlé knize z roku 1985

2 Viz Larsen 2001, s. 324.

3 Gujord 2009, s. 39. Gujord též tvrdí, že takto bylo v Německu na *Hlad* nahlíženo přinejmenším do roku 1910; viz s. 43.

4 Thresher 2009, s. 149.

5 Næss 1984, s. 37. Næss nicméně na další stránce platnost tohoto tvrzení poněkud relativizuje, když říká, že „kniha rovněž znamená konec naturalistického období na Severu“ (s. 38).

pojednávající o modernismu je Hamsun zmíněn jen v poznámce pod čarou, v níž se můžeme dočíst toto: „Řadu z Hesseho duchovních témat anticipoval v devadesátých letech 19. století Knut Hamsun v románech jako *Hlad* nebo *Pan*. Ale modernismus Hamsuna minul, jeho využití duchovna a tajemna bylo stále ještě ve vleku naturalistických sil.“⁶

Je tedy zřejmé, že naturalistické chápání románu *Hlad* se v recepci Hamsunovy tvorby objevuje opakovaně, nejde jen o ojedinělý interpretační výstřelek, proto je relevantní poukázat na problematičnost tohoto náhledu. Líčení chudoby a hladovění se vši jejich ošklivostí je totiž jen jeden z mnoha aspektů románu a klást na ně důraz by znamenalo číst román příliš povrchně; v textu je řada jiných prvků, kterými lze naturalistické čtení *Hladu* zpochybnit.

Za prvé je třeba říci, že Hamsun v románu v žádném případě nepojednává chudobu a hlad hlavní postavy jako sociální problém; celkový společenský kontext protagonistovy situace není tematizován, vše se soustřeďuje na subjektivní prožitky hlavní postavy, mimo jiné s pomocí velkého množství vnitřních monologů. Jak již konstatovali mnozí, „hlad“ v názvu románu má především metaforický význam: existenciální prázdnota, ale současně i zoufalá snaha ji naplnit, vytvořit si vlastní identitu, touha po spisovatelském úspěchu, po erotickém naplnění.⁷ Ani ztvárnění hlavního města v *Hladu* se nepodobá naturalistickému líčení, nepředstavuje sociální kontext chudoby; naopak můžeme mluvit o charakteristicky modernistickém zobrazení města — Kristianie je v románu spíše prodloužením protagonistovy psýchy, je to jakýsi mentální labyrint.⁸

Na rozdíl od realistických a naturalistických románů běžných v dané době v *Hladu* zcela scházejí informace o minulosti hlavní postavy, čtenář si tedy vůbec nemůže dovodit její psychologii na základě toho, odkud postava pochází, čím a kým byla ve svém vývoji ovlivněna apod. S tím souvisí i fakt, že na rozdíl od naturalistických děl v případě románu *Hlad* nemůžeme mluvit o determinismu. Naopak, protagonista se silou vůle brání tomu, snížit se k takovému jednání, ke kterému ho jeho žalostná situace tlačí. Například chce být ke všem štědrý a velkorysý, takže když konečně získá nějaké peníze, ihned je rozdává; nebo se místo psaní článků na objednávku snaží psát velká díla na velká témata, ačkoli tomu jeho situace vůbec nepřeje. Jestliže naturalistické romány mají „společnou tendenci [...] redukovat lidské chování na determinující činnost těla, nervů, krve, pohlavních orgánů, žaludku“, pak Hamsunův text se od tohoto modelu výrazně odchyľuje: lidský duch se v něm za každou cenu snaží nepodlehnout animálním impulsům. V tomto ohledu můžeme mluvit až o jisté heroičnosti protagonistova jednání, což jde opět proti naturalistické koncepci postav.¹⁰

6 Karl 1985, s. 185. Následující věta o Hamsunovi jako o autorovi, „jehož romány lze vidět jako mosty k duchovní autobiografii“, představuje tak bizarní hodnocení spisovatelovy tvorby, že se nelze ubránit pocitu, že Karl možná Hamsuna ani nečetl.

7 Viz např. McFarlane 1956, s. 574, nebo Kittang 1996, s. 36, 64 a 70.

8 K tomuto rozdílu mezi naturalistickým a modernistickým zobrazením města viz např. Bradbury 1991, s. 99–100, nebo Keunen 2007, s. 280–284.

9 Baguley 1990, s. 212.

10 Pro naturalistickou literaturu je typické, že se soustřeďuje na veskrze obyčejné, neheroické postavy. Viz např. Furst — Skrine 1971, s. 51–52, nebo Baguley 1990, s. 122.

Možná nejpádnější argument, proč Hamsunův román nelze považovat za naturalistický, vyplývá z odpovědi na otázku, co brání tomu, aby se hlavní postava nasýtla. Pozornému čtenáři nemůže uniknout, že protagonistův fyzický hlad je jen zčásti dán vnějšími okolnostmi, do velké míry nasycení zabraňuje on sám. Řada událostí v románu ukazuje, že kdyby hlavní postava opravdu chtěla a jednala racionálně, pragmaticky, mohla by se z dané situace dostat, několika takovýchto příležitostí se však vzdá dobrovolně ve stavu hladovění setrvává. Hlad tak v románu není vždy *příčinou*, nýbrž někdy naopak *důsledkem* protagonistova jednání.¹¹ Lze dokonce tvrdit, že protagonista provádí jakýsi experiment sám se sebou; zjišťuje totiž, že v době silného hladovění se dostává do (napůl) halucinatorních stavů, které jsou pro něj zdrojem spisovatelské inspirace.¹² V tomto ohledu někteří hamsunovští badatelé hovoří o stavech podobajících se alkoholovému či drogovému opojení.¹³ Hlavní postava tedy prožívá jakousi mezní, existenciální situaci, která mu umožní stát se opravdu spisovatelem.

Z výše uvedeného by tedy mělo být zřejmé, že pokládat Hamsunův *Hlad* za naturalistický román je neopodstatněné. Eventuální námitka, že existuje více definic naturalismu a do některé z nich by se *Hlad* přece jen mohl vejít, představuje jen velmi slabý protiargument. Pokud totiž lze souhlasit s Furstovou a Skrinem, že navzdory značné rozmanitosti mají různé definice naturalismu společné tři „základní složky: objektivní vykreslení detailně odpozorované skutečnosti, zavedení vědecké metody, víru v determinismus“,¹⁴ nic z toho v Hamsunově románu neplatí. Argumenty uvedené v tomto článku tak nepřímou potvrzují platnost tvrzení těch badatelů, kteří v *Hladu* vidí jeden z nejranějších projevů literatury, jež se kolem přelomu století odpoutala od realisticko-naturalistické poetiky a zahájila vývojovou linii, která později začala být označována za avantgardní či modernistickou.

Tento článek vznikl v rámci grantu GAČR č. 14-01821S *Pokus o renesanci Západu. Literární a duchovní východiska na přelomu 19. a 20. století*.

LITERATURA

- Baguley, David. *Naturalist Fiction. The Entropic Vision*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
- Bradbury, Malcolm. „The Cities of Modernism“. In *Modernism 1890–1930*. Eds. Malcolm Bradbury — James McFarlane. 2. vyd. London : Penguin, 1991, s. 96–104.
- Brumo, John — Furuseth, Sissel. *Norsk litterær modernisme*. Bergen : Fagbokforlaget, 2005.
- Ferguson, Robert. *Enigma. The Life of Knut Hamsun*. New York : Farrar, Straus & Giroux, 1987.
- Furst, Lilian R. — Skrine, Peter N. *Naturalism*. London : Methuen, 1971.
- Gujord, Heming. „Knut Hamsun in Germany: A Map of Misreadings?“. In *Knut Hamsun Abroad: International Reception*. Ed. Peter Fjågesund. London : Norvik Press, 2009, s. 37–63.
- Haarberg, Jon — Selboe, Tone — Aarset, Hans Erik. *Verdenslitteratur. Den vestlige tradisjonen*. Oslo : Universitetsforlaget, 2007.
- Hamsun, Knut. *Hlad*. Přel. Milada Lesná-Krausová. Praha : SNKLHU, 1959.

11 Srov. např. Kittang 1996, s. 35.

12 Srov. např. McFarlane 1956, s. 575 a 577, nebo Ferguson 1987, s. 111.

13 Viz např. Nettum 1970, s. 91, nebo Lyngstad 2005, s. 7.

14 Furst — Skrine 1971, s. 25.

- Karl, Frederik R. *Modern and Modernism. The Sovereignty of the Artist 1885–1925*. New York : Atheneum, 1985.
- Keunen, Bart. „Living with Fragments. World Making in Modernist City Literature“. In *Modernism*. Eds. Astradur Eysteinnsson — Vivian Liska. Amsterdam : John Benjamins, 2007, sv. 1, s. 271–290.
- Kittang, Atle. *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet*. 2. vyd. Oslo : Gyldendal, 1996.
- Larsen, Lars Frode. *Radikaleren. Hamsun ved gjennombuddet 1888–1891*. Oslo : Schibsted, 2001.
- Lyngstad, Sverre. *Knut Hamsun, Novelist. A Critical Assessment*. New York : Peter Lang, 2005.
- McFarlane, J. W. „The Whisper of the Blood: A Study of Knut Hamsun’s Early Novels“. *PMLA*, 1956, roč. 71, s. 563–594.
- Næss, Harald. *Knut Hamsun*. Boston : Twayne, 1984.
- Nettum, Rolf Nyboe. *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890–1912*. Oslo : Gyldendal, 1970.
- Thresher, Tanya. „The Reception of Knut Hamsun in the United States“. In *Knut Hamsun Abroad: International Reception*. Ed. Peter Fjågesund. London : Norvik Press, 2009, s. 145–161.

WHY HAMSUN’S HUNGER IS NOT A NATURALIST NOVEL

Knut Hamsun’s *Hunger* (1890, Sult) is nowadays often regarded as one of the first Scandinavian, or even European, modernist novels. However, some have also classified it as naturalist. The author of the article claims that the text does contain some naturalist elements, but this alone is not a sufficient argument for considering the novel to be naturalist as a whole. The article offers several arguments as to why it is inappropriate to designate *Hunger* as a naturalist work and supports those readings of the novel that see it as representing a modernist break with realist and naturalist aesthetics.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Knut Hamsun — *Hlad* — norská literatura — naturalismus — modernismus
 Knut Hamsun — *Hunger* — Norwegian literature — naturalism — modernism

Martin Humpál (* 1968) vyučuje skandinávské literatury v Ústavu germánských studií na FF UK. Kromě článků, doslovů a recenzí publikoval knihy *The Roots of Modernist Narrative: Knut Hamsun’s Novels Hunger, Mysteries, and Pan* (Oslo, 1998) a *Moderní skandinávské literatury 1870–2000* (spolu s Helenou Kadečkovou a Violou Parente-Čapkovou; Praha, 2006; 2. dopl. a rev. vyd. 2013).